

Зміст

Як з'явилася ця книга?	14	
Чому та як до книги долучилися різні члени команди?	18	
Для кого ця книжка і як нею користуватися?	24	
Як книга допомагає боротися з монстрами?	27	<i>Андрій Славуцький</i>
Як і чому книга так незвично зверстана?	30	<i>Наталія Синєпупова</i>
Ключові рекомендації	34	
Історія про діда Віталія, який дуже любив саджати город	36	<i>Галина Сергєєва</i>
Історія про підлітку Люду, її бабусю і айстри	40	<i>Людмила Кручиніна</i>
Лікуватися до останнього чи просто жити?	43	
Як підходити до прийняття рішень щодо лікування?	44	

Історія про Анастасію, завдаток на квартиру, онкодіагноз та урок про прийняття рішень	48	<i>Анастасія Леухіна</i>
Історія про бабусю Розу і як уся її родина «захворіла»	50	<i>Світлана Чернишова</i>
Історія про Сюз та лідерство	53	<i>Анастасія Леухіна</i>
Історія про Тетяну, новину в конверті й план	55	<i>Анастасія Леухіна</i>
Історія про маму Аню і про те, як важливо знайти компетентних спеціалістів і бути поруч	60	<i>Анна Первова</i>
Історія про Віктора, хіміотерапію і поїздку до Венеції	65	<i>Віктор Кремень</i>
Історія про маму Марії і дилеми лікування	68	<i>Марія Попова</i>
Історія про Гавра та «ми старались»	72	<i>Ірина Гавришева</i>
Історія про маму Ганни та її «онкоклітини»	74	<i>Ганна Дудник</i>
Історія про Наталю, яка копала лопухи для хворої мами	78	<i>Наталія Толстова</i>

Бути тут і зараз

	81	
Історія про Дмитра і впливову пацієнтську організацію	83	<i>Дмитро Шерембей</i>
Історія про Іру та список її мрій	87	<i>Ірина Гавришева</i>
Історія про Віктора, який любив танго, і про його ласти	93	<i>Віктор Кремень</i>
Історія про Юрія, який під крапельницями мріяв моржувати	97	<i>Юрій Степуренко</i>

Історія про тата Олександра, який
перехитрив смерть на два найщасливіших
місяці життя **101** *Наталя Гарасюта*

Як пережити погані новини? **107**

Історія про страх як головного ворога **110** *Віктор Кремень*

Чого очікувати від медперсоналу? **112**

Історія про Максимка і його маму, яка сама
собі повідомила про його смерть **114** *Анастасія Леухіна*

Стадії горювання **116**

Історія про Катю і рятівну медитацію **119** *Катерина
Тищенко*

Історія про Маню, яка не боялася говорити
все, як є, і бути поруч **122** *Марія Айлен*

Діалог про смуток і вірність собі **127** *Надія Рехтіна*

**Щоденник та письмові практики
як інструмент самопідтримки** **130** *Ніна Савіна*

**Простий рецепт, щоб упоратися
з панікою** **132** *Анастасія Рубцова*

Як і про що можна говорити? **135**

Як інформація допомагає подолати страх? **136**

Мовчання як форма захисту **138** *Зоя Казанжи*

Історія про Юлиного батька і про те,
що поспіх недоречний **140** *Юлія Степаненко*

П'ять рекомендацій, як спілкуватися з хворим **142**

Чотири важливі фрази	145	
Формулювання мають значення: на що звернути увагу?	147	
Історія про поминки і такт	151	<i>Світлана Ройз</i>
Історія про Христину та важливість обіймів замість слів	153	<i>Христина Лебедь</i>
Чи варто обговорювати поховання та яким питанням слід приділити увагу?	156	
Історія про чоловіка, який перед складною операцією наважився розповісти дружині про структуру свого бізнесу	157	<i>Зоя Казанжи</i>
Історія про Леоніда, який попросив влаштувати свято життя замість похорону	159	<i>Катерина Мізіна</i>
<u>Залишатися вдома чи в лікарні?</u>	163	
Як організувати домашній догляд за людиною, яка потребує паліативної допомоги?	166	
Історія про Руфіну, для якої догляд за мамою став щастям	167	<i>Руфіна Кашапова</i>
Кімната: зберегти звичний простір та налагодити зв'язок	170	
Рух: маленькі незручності не повинні заважати великому щастю	172	
Ліжко, положення тіла: як мінімізувати наслідки маломобільності?	174	
Гігієна і безпека у ванній кімнаті й туалеті	176	
Особливості харчування	179	

Що варто заґуглити про догляд, засоби гігієни та допоміжні пристрої	181	
Біль та знеболення	183	
Що таке сильнодіючі знеболювальні препарати (опіюїдні анальгетики)?	186	
Коли потрібні наркотичні знеболювальні засоби?	187	
Чи мають опіюїдні анальгетики побічні реакції, зокрема, наркотичну залежність?	188	
Історія про терапевта, «ігри зі знеболюванням», міфи про морфін і перемогу наполегливої доньки	189	<i>Юлія Степаненко</i>
Який лікар може призначити опіюїдний анальгетик і в яких випадках?	192	
Скільки опіюїдних препаратів лікар може виписати на одному бланку?	193	
Де можна отримати опіюїдний анальгетик?	194	
Чи потрібні додаткові документи, якщо знеболювальне купує не сам пацієнт?	195	
Історія про магічну печатку, якої немає	196	<i>Анна Первова</i>
Що має бути у рецепті, щоб аптека продала виписаний препарат?	199	
Чи можна отримати опіюїдні анальгетики безкоштовно або пільгово?	200	
Як вводити ін'єкції і що потрібно знати про облік ліків?	201	

**Що варто заґуглити про біль,
знеболювальні та документи, які
регламентують їх використання?** 202

**Догляд, вигорання
та команда підтримки** 203

Історія про дядю Женю та командну роботу ансамблю «Соколята» в останні тижні його життя 206 *Наталя Зайцева,
Марина Іванова*

Історія про Настю, яка впоралася з вигоранням і навчилася піклуватися про себе 212 *Анастасія Леухіна*

Історія про бабусю Ліду і правильно порізану картоплю 216 *Людмила
Кручиніна*

Історія про Марію і її право на життя, радість та сльози 219 *Марія Попова*

Історія про те, що доглядати за хворим теж потрібно «цілим селом» 221 *Катрін Тієтце*

**Якщо «це» станеться вдома,
куди бігти і що робити?** 225

Історія про Вероніку та останні два тижні з мамою 227 *Вероніка
Зав'ялова*

Історія про бабусю Уляну і сині черевички 228 *Анастасія Леухіна*

Історія про Катю, єнота та далматинця 233 *Марія Айлен*

**Якщо «це» станеться
в реанімації чи в хоспісі?** 241

Історія про старого, якому було страшно 244 *Роман Хімич*

- Історія про Пашу і «відпускаю тебе» **246** Любов
- Історія про хоспіс, прощання і сімейну бритву **249** Торі Ніренберг
- Історія про Наталиного тата і його останній сонячний день **253** Наталя Гарасюта
- Історія про Володю, його мудрість і «мамо, відпусти мене» **257** Анна Первова

Діти та смерть: як впоратися та підтримати?

- 261**
- Історія про п'ятирічну Ганнусю і діру в душі **264** Ганна Дудник
- Як розмовляти з дітьми про смерть і що робити на похороні?** **268** Алла Антонова
- Історія про маленького хлопчика, в якого тепер немає двох дідусів **272** Світлана Ройз
- Історія про Рому і світле прощання в родинному колі **274** Анастасія Леухіна
- Як підтримувати дітей різного віку?** **278** Алла Антонова
- Історія про Даньку і побачення з померлими батьками **281** Оксана
- Історія про підлітку Аню, яка впоралася з втратою через двадцять років **283** Анна Єрмоленко
- Як допомогти дитині впоратися зі смертю брата чи сестри?** **286** Алла Антонова
- Історія про старшого брата Макса, який був поруч та допомагав мамі в останній місяць життя Андрійка **288** Лариса Лавренюк
- Як можна використовувати арт-терапію у роботі з дітьми?** **291** Інна Чистенко, Ірина Ломонос

Історія про Мію, яка писала бабусі Наді листи на небо **295** *Марія Лемберг*

Як відповідати на складні питання про смерть дітям різного віку? **298** *Світлана Ройз*

Як жити після? **301**

Історія про Олю, її маму і почуття провини **304** *Ольга Фанагей-Баранова*

Історія про Руфіну, яка віднайшла в собі додаткові стадії горювання, та чому важливо «пропрацювати» втрату **307** *Руфіна Кашапова*

Історія про маму Лари, її десятиденну агонію і довгий шлях **310** *Лариса Мудрак*

Про релігію, віру та пошук сенсів **313**

Як можна підтримати віруючу людину? **315** *Наталія Мітяєва*

Історія про Марію, яка щодня ходила в храм посидіти на лавці **316** *Марія Глечик*

Яку підтримку можуть надати медичні капелани? **319** *Андрій Нагірняк*

Історія про Оксану та її рятівну соломинку **320** *Оксана Кваснишин*

Книга про життя **322**

Замість післямови: Історія про маленького Федора, який любить плавати **323** *Юлій Морозов*

Що таке паліативна допомога **329**

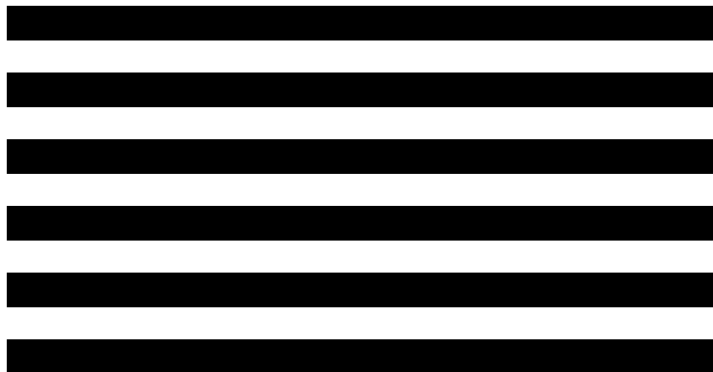

Визначення дитячої паліативної допомоги від Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)	332
Де і хто може надавати паліативну допомогу?	334
Що варто заґуглити про установи паліативної допомоги?	335
Що можна почитати на цю тему?	336
Що можна подивитися з тематичного кіно?	339
Як можна підтримати розвиток паліативної допомоги?	341
Сторінки проектів та людей на фейсбуку	343
Банківські реквізити для фінансової допомоги у хороших справах	344
Команда проекту	347
Організації-партнери проекту	353
Інвестори проекту	354

Історія про Тетяну, новину в конверті й план

---

*Анастасія Леухіна,
давня подруга
і пацієнтка.
Пер. з рос.*

Вона — лікарка. Одна з найкращих гінекологів-ендокринологів у Києві. До неї неможливо потрапити на прийом без попереднього запису. Але й тоді чекати доведеться з місяць. Вона щоденно оглядає жінок на наявність ущільнень у грудях і, як може, переконує їх регулярно перевірятися в гінеколога та мамолога. Вона сама виявила в себе ущільнення і пішла робити мамографію. Звернулася в приватну клініку, щоб не зустрічатися ні з колегами-лікарями, ні зі своїми пацієнтами.

«Я чекала результату мамографії в коридорі о 10-й ранку. До мене вийшла асистентка лікаря і мовчки передала конверт із діагнозом «рак» усередині. Незважаючи на те, що я вже й так знала, що зі мною, що я грамотна й поінформована, я ридала, коли відкрила конверт і прочитала діагноз. Кілька хвилин тому лікар побачив пухлину, написав (чи написала) слова «рак грудей» у висновку, але чомусь не спромігся сказати мені про це особисто? Адже тоді навіть кілька слів підтримки стали б для мене опорою. А мовчки передати конверт і залишити пацієнта наодинці з таким страшним діагнозом — це жорстоко.

Об 11:00 у мене починався прийом в іншому кінці міста. Я опанувала себе й поїхала працювати. Але ж на моєму місці могла опинитися інша людина, і вона могла б не витримати такого нервового напруження. Чому все так черство й не по-людськи? Лікарі не хочуть повідомляти погані новини, вони сподіваються, що це за них зробить хтось інший.

Попри те, що я багато разів повідомляла людям про підозру на онкологічні захворювання, впоратися з поганими новинами виявилось складно. Мені було шкода себе й дітей.

Але я живу за планом. План у мене був, і його треба було виконувати. А за планом наприкінці місяця на мене чекала відпустка. Значить, за місяць треба було встигнути з усіма обстеженнями, операцією й першою «хімією».

Коли лікування лише починалося, я погано уявляла, у що воно виллється фінансово. Сумнівалася, чи варто витратитися на перуку, бо ж не зрозуміло, що потім, і як надовго її вистачить, і чи не ліпше відкласти ці гроші на лікування. Якимось приїхав зять, привіз гроші й сказав: «Будь ласка, купи перуку. Із лікуванням ми також дамо собі раду.

Тільки дуже тебе прошу — не економ на перуці». Я розплакалась. Тому що турбота й уважність близьких у такі моменти — безцінні. Ми з дочкою відразу купили перуку.

Потрібен план!

Щоб зміна іміджу була не дуже різкою, я підстриглася ще до операції — змінила стиль. Після першої «хімії» вдягла перуку й вийшла на роботу — так зміни були менш помітні для оточення, адже ні колеги, ні пацієнти не знали, через що я проходжу.

Мій лікар дозволив мені поїхати між «хіміями» на море. Сьогодні покрапалася — а завтра поїхала на море. Перші два дні були дуже складними, але відпустка дозволила трохи перепочити, відійти і від операції, і від «хімії» та повернутися додому з новими силами.

Хіміотерапія тривала три місяці. Я крапалася в п'ятницю, відходила в суботу й неділю, а з понеділка до четверга їздила на роботу приймати пацієнтів у звичному режимі. Я не брала лікарняних, мій графік нічим не відрізнявся від того, який був до хвороби.

Наступним етапом була променева терапія. Від неї я втомлювалася більше, ніж від «хі-

**Страшно —
бути заживо
викресленою
з життя**

мії», але й тут планування допомагало триматися на плаву. Щодня я з самого ранку їхала на опромінення, а потім ще й встигала на роботу.

Робота відволікала мене від безглузвих думок. Лежати вдома було б набагато гірше. Зайнятість давала стимул долати напруження та страхи.

Якось я прочитала у стрічці моєї пацієнтки про жінку, котрій було набагато гірше, ніж мені. В неї була пізня стадія раку. Вона сама виховувала двох дітей з інвалідністю. Я взялася допомагати тій жінці збирати гроші на лікування й відтоді підтримувала її, як могла. Зранку ходила на своє опромінення, а ввечері збирала гроші їй на «хімію». Можливість піклуватися про когось, кому гірше, додавала сил, мотивувала рухатися далі. Та жінка, в якомусь сенсі, врятувала мене, поки я рятувала її.

Минуло чотири роки. Я нервую щоразу, як іду на контрольну МРТ. Якщо болить спина за два місяці до неї, думаю про метастази, якщо після — списую цей дискомфорт на остеохондроз. Страх рецидиву ніколи не відступає.

За всі ці роки я навчилася фокусуватися на найважливішому: бути з сім'єю, дбати про себе, а не тільки про те, щоб більше заробляти, як це було раніше».

Я ділюся цією історією з мамою, яка пройшла схожий шлях. Мама коментує: «А знаєш, чому вона нікому не казала про те, що

з нею сталося? Бо людей із таким діагнозом просто списують із рахунків. А це дуже страшно — бути викресленою з життя, поки ти ще жива».

P.S. Поки готувалася книга, Таня наважилася поділитися цією історією зі світом. Спершу у фейсбучному пості «для друзів», а потім і зовсім публічно.

Стадії горювання

П'ять основних стадій — заперечення, гнів, угода, депресія та прийняття — стають рамками нашої нової реальності, в якій ми вчимося жити після втрати. Ті самі стадії ми проходимо, коли дізнаємося новину про невиліковну хворобу рідної людини, — вони допомагають усвідомити наші емоції. Але все не обов'язково

відбувається саме так, саме у такій послідовності. Хтось відчуває ширшу гамму почуттів, хтось пропускає певні етапи, хтось надовго затримується у тому чи іншому періоді. Одні стадії тривають днями й тижнями, інші можуть минути за кілька годин. Тут важливо пам'ятати, що відчуття (і переживання) горя унікальне для кожного.

Стадія	Що відбувається?	Як підтримати себе та хворого?
Заперечення	Шок від новин. Заперечення та віра в те, що це помилка.	— отримати повну інформацію про діагноз, лікування чи підтримувальну терапію, прогнози та симптоми; — зняти хронічний стрес; — вітамін та мінерали для підтримки нервової системи; — дихальні вправи та фізичні навантаження.

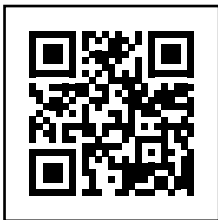
Стадія	Що відбувається?	Як підтримати себе та хворого?
Гнів	На всіх та все. На себе, лікарів, хворобу, систему, державу...	— спрямувати злість у конструктивне русло: — розробити детальний план дій; — ознайомитися з протоколами лікування захворювання; — обговорити наступні кроки з лікарями.
Угода	Готовність піти на будь-яку угоду з життям, Богом, іншими людьми, аби тільки рідна людина жила.	— більше розмовляти; — не давати нездійснених обіцянок і не прикрашати дійсність.
Депресія	Розуміння, що втрата неминуча, призводить до депресії, викликає відчуття спустошеності та безпорадності.	— дозволити собі прожити цей стан; — не сварити себе за сльози і відчай; — не стримувати емоцій, розмовляти з друзями та/або психологами про своє горе.

Стадія	Що відбувається?	Як підтримати себе та хворого?
Прийняття	Депресія відступає. Повертається уважність до життя. І раптом з'ясується, що серед поганих днів трапляються і хороші.	— жити тут і зараз, сьогоднішнім днем; — присвятити час здійсненню мрій рідної людини, закінченню незавершених справ, обговоренню важливих моментів, як-от поховання або подальше життя родини.

Розроблено на основі «5 Stages of Grief»:

<http://bit.ly/36u08xT>